

11003007
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

СИСТЕМА І СТРУКТУРА

СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ:

ПАМ'ЯТІ АКАДЕМІКА Л.А. БУЛАХОВСЬКОГО

Збірник наукових праць

НАЦІОНАЛЬНА
ПАРЛАМЕНТСЬКА
БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНИ

КИЇВ
ЗНАННЯ УКРАЇНИ
2006

Обов'язковий примірник

29086882
115
115
115

Редакційна колегія:

В.І. Гончаров, канд. філол. наук, професор (відповідальний редактор);
А.М. Григораш, канд. філол. наук, доцент (відповідальний секретар);
М.Я. Брицин, докт. філол. наук, професор;
Л.П. Іванова, докт. філол. наук, професор;
Ф.О. Нікітіна, докт. філол. наук, професор;
Н.І. Озерова, докт. філол. наук, професор;
М.Я. Плющ, докт. філол. наук, професор;
О.О. Тараненко, докт. філол. наук, професор;
Л.С. Віннічук, канд. педагог. наук, доцент;
О.І. Дашенко, канд. філол. наук, доцент;
М.П. Дворжецька, канд. філол. наук, професор;
Т.І. Плужнікова, канд. філол. наук, доцент;
Т.В. Слободянюк, канд. філол. наук, доцент;
М.М. Тягунова, канд. філол. наук, доцент;
Н.В. Хруцька, канд. філол. наук, доцент.

Рецензенти:

Н.Л. Іваницька, докт. філол. наук, професор;
Є.А. Карпіловська, докт. філол. наук;
Т.Ю. Ковалевська, докт. філол. наук;
Л.М. Полюга, докт. філол. наук, професор;
О.А. Сербенська, докт. філол. наук, професор.

С40 Система і структура східнослов'янських мов: Пам'яті академіка Л.А. Булаховського: Зб. наук. праць (Редкол.: В.І. Гончаров (відп. ред.) та ін. — К.: Знання України, 2006. — 316 с. Бібліогр. в кінці ст. — Укр., рос.
ISBN 966-7201-26-0

У збірнику вміщено наукові праці докторантів, аспірантів, професорсько-викладацького складу мовознавчих кафедр Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова та інших вузів України з актуальних проблем східнослов'янського мовознавства. Тематика статей охоплює питання граматичної будови і лексичного складу східнослов'янських мов, етимології і словотвору, історії і взаємодії мов, культурології і стилістики. Об'єктом лінгвістичного аналізу виступають структурні одиниці різних рівнів мовної системи. У полі зору мовознавців питання фонетики, морфології, синтаксису, лексикології, термінології та лексикографії.

Для викладачів, аспірантів, студентів філологічних факультетів, учителів української та російської мов середніх шкіл та гімназій.

ББК 81.2я43

5. Золотова Г.А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса. — М.: Изд-во «Наука», 1982. — 367 с.
6. Лингвистический энциклопедический словарь. — М.: Советская энциклопедия, 1990. — 685 с.
7. Русская грамматика. Т.2. Синтаксис. — М.: Наука, 1980. — 709 с.
8. Философский энциклопедический словарь. — М.: ИНФРА — М, 2005. — 576 с.
9. Шанский Н.М., Распопов И.П., Тихонов А.Н., Филиппов А.В. Современный русский литературный язык Учеб. пособие для пед. ин-тов. — Л.: Просвещение, Ленингр. отд., 1981. — 548 с.

О.М. Черевченко

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ СИНТАКСИЧНОЇ СТРУКТУРИ ПОЕТИЧНОГО МОВЛЕННЯ ЮРІЯ КЛЕНА

Художня творчість окремого майстра слова репрезентує загальнонародну мову в плані розвитку її творчих можливостей, зокрема її експресивно-стилістичного та естетичного потенціалу. З'ясування механізму репрезентації пов'язане з індивідуальними чинниками мовотворчості, тому такого значення набуває поняття індивідуального стилю, специфічні ознаки якого виявляються у використанні загальнонародних мовних засобів та їх особливому комбінуванні. У зв'язку з цим перед сучасною лінгвістикою постає важливе завдання — вивчення ідіостилу окремого поета на тлі національної та загальнолюдської культури, дослідження впливу ситуативного і соціально-культурного контексту на смисл поетичного слова та функціональне навантаження останнього в тексті.

Ідіостиль, спрямований на об'єктивно новий, нестандартний мовно-естетичний пошук, відкритість інноваціям, сприяє інтелектуалізації як окремого художнього твору, так і літературної мови в цілому. Цій меті можуть сприяти будь-які (фонетичні, лексичні, словотвірні, морфологічні, синтаксичні) засоби, які надають їхній мові образності, посилюють виразність та емоційність вислову.

Одним з компонентів загальної художньої виразності та предметом естетичної обробки в літературному творі стає особлива впорядкованість синтаксичної структури поетичного мовлення, яка зводиться до різного роду симетрії, урівноваження окремих синтаксичних складників, їх ритмічного розташування. На думку О. Москальської, речення можна розглядати як номінацію особливого типу, денотатом якої є не предмет, а ціла ситуація, факт [4, с. 9].

Виходячи з цього, у змістовій структурі речення можна виділити три ланки: 1) денотативне значення (власне ситуативне); 2) інформативне чи пропозитивне, що становить його семантичну структуру; 3) інтерпретаційне значення події чи ситуації, своєрідну «інтелектуальну модель події» [1, с. 127]. Можливості структурування тієї самої інформації різні. Тому те саме денотативне (референтне) значення може мати декілька номінативних інтерпретацій («інтелектуальних моделей») [3, с. 85]. У цьому відношенні синтаксична система окремого художника слова стає унікальним предметом дослідження, в ній проявляється його творча індивідуальність, співвіднесеність із його естетичним ідеалом. Розгляду цієї проблеми присвячені наукові праці В. Звегінцева, Н. Гуйванюк, О. Москальської, Т. Ломтева.

Синтаксичні конструкції поетичного мовлення Ю. Клена вражають інтонаційною багатоплановістю та структурним розмаїттям. Крім розповідних речень («Обрій розжеврений міддю палає» [2, с. 80], «Кайлом довбають люди той ґрунт, / що не росте на нім трава» [2, с. 223]), поет широко використовує питальні («Яку тропу в далекі далі / Тобі вказав невхильний перст?» [2, с. 40], «Чи ж прискаче в зелені луги / Рятівниця, незаймана дівка?» [2, с. 46], «Хто знав, хто вів смертям і стратам лік? / Де фільм, який нам показав би голод,

Отой проклятий 33-й рік?» [2, с. 115]), окличні конструкції («О, казнь незримой руки! О четвертована Вкраїно!» [2, с. 97], «Міста, ясні троянди жаролиці, / симфонії потужних барв, / що їх створив із мармуру і криці / в красу залюблений різьбяр!» [2, с. 310]), які вносять у твори не тільки емоційно-експресивні відтінки, а й виражають ставлення автора до зображуваного.

Інколи зазначені синтаксичні конструкції постають єдиним смисловим та експресивно-стилістичним цілим, де розповідне речення констатує певний факт («Приніс ти щедрі жертви на Палладі, / А неспертельній, радісний красі» [2, с. 32]), питальне — вимагає підтвердження чи заперечення його («Що Акціум тобі, і що наруга, / І флот потрощений?» [2, с. 32]), окличне — чітко визначає певну поведінкову модель («Хай чорний вир / Ковтає славу, царства і поругу!..» [2, с. 32], «Щасливий я в моїм садку, і скільки / Ясних годин зо мною гають там / Чіткий Ередія і мудрий Рільке!» [2, с. 68]).

Звертається Ю.Клен і до речень спонукальної модальності («Працюй. **Клади** на камінь камінь» [2, с. 53], «**Дивись**, зазеленіли зруби. / **Чувай**, сурмлять вже другі труби, / тобі в туманах і ночах / просурмлюючи світлий шлях» [2, с. 307]). Значення бажальної спонукальності можуть виражатися наказовими формами дієслів з частками *хай*, *нехай* («**Нехай** твій дзвін заглушать літаки. / **Нехай** тебе знесуть, і **хай** на місці, / Що освятили літа і віки, / **Поставлять** пам'ятник добі нечистій» [2, с. 77], «**Хай** буду я, як ти: вогонь і гнів» [2, с. 390]). У цьому разі спонукальні речення, як і окличні конструкції, супроводяться інтонацією кінця висловлювання.

У структурному відношенні поетичний доробок Ю. Клена характеризується різноманітністю синтаксичних конструкцій, тенденцією до ускладнення їх. Поет майже не використовує простих непоширених двоскладних речень, напр.: «*Метнувсь Іван...*» [2, с. 136]. Розбудова їхньої структури здійснюється за рахунок однорідних («*Пролетіли літа і століття*» [2, с. 45]) чи другорядних членів речення («*Стоять ліси в смарагдовій задумі*» [2, с. 54], «*Ще вчора осінь хвилювала*» [2, с. 58]), «*Ми добре знали смертницький звичай*» [2, с. 112], «*Синіє небо, наче став*» [2, с. 71]), звертань («*Читачу мій! На учту ти чекав*» [2, с. 189], «*О, вам, боги старих часів, / предавній Молоху, Ваале, / Я шлю привіт від наших днів*» [2, с. 298], «*Чи чуєш ти мене, о Адонаю?!*» [2, с. 286]) чи вставлених конструкцій («*Кінь стомлений голову сиву / На плече їй поклав (бо пізнав!)*» [2, с. 85]). Вони, виступаючи художнім прийомом, стають ефективним стилістичним засобом посилення експресивності мовлення.

На особливу увагу заслуговують ті прості двоскладні речення, у яких поєднуються декілька синтаксичних структур, напр.: порівняльний зворот та відокремлене означення («*І як дракон, звитяжений, поліг*» [2, с. 80]). Інколи трапляються ускладнені конструкції з двох-трьох або й чотирьох відокремлених членів речення, скажімо, прикладок, які поширюються одна другою та дієприкслівникових зворотів: «*Великий цадик і товмач талмуду, / сивобородий хасид і мудрець, / шанований поміж жидівським людом / святої тори вславлений знавець, / свічки високі в шабаш запаливши, / свій стан у посмуговані, чудні / тканини молитовнії повивши, / закляття виголошує страшні*» [2, с. 285].

Тенденція до ускладнення характерна для деяких звертань. Маючи яскраве емоційне забарвлення (як засіб кваліфікації об'єкта звертання), вони частіше виступають прикладками при особових займенниках, пор.: «*Це вам, відважним хижакам, / Скорились мудрі перуанці. / Ще й досі буря трубить нам / Про вас, дзвінкою слави бранці*» [2, с. 29].

До найтипівіших синтаксичних явищ поетичного доробку Ю. Клена належать конструкції, що, за усталеною традицією, називаються прямою мовою

(«І мовив Данте: «Проти пекла й світу / таких людей вести б на прю, на рать. / Безсмертний дух у них не вмер, а світить, як серед небезпечних хвиль маяк» [2, с. 225-226]). З синтаксичного погляду, слова автора можуть бути оформлені як прості і як складні речення, що стоять у пропозиції, інтерпозиції або постпозиції щодо тих конструкцій, якими передається чуже мовлення. Зі стилістичної точки зору, такі синтаксичні конструкції є надзвичайно плідним матеріалом, який відбиває особливості слововживання, синтаксис усної мови чи її інтонаційні особливості («Відмовив я: «Якої ви холери / від мене хочете, ніяк не втну. / Мій приятель шановний Аліг'єрі / завів мене у темний коридор, / і я, мабуть, не в ті потрапив двері» [2, с. 200]).

Не менш продуктивними синтаксичними конструкціями стають ті, у яких функцію прямої мови виконують запозичені мовні одиниці (слова, словосполучення, речення), пор.: Мені услід кричав він: «**Vale!**»* — / і довго шапкою махав (латин. «Прощавай!»). Урізноманітнюють синтаксичну систему творів також аналогічні конструкції з непрямою (та невластне-прямою) мовою (Знов криком «**panem et circenses!**» (лат. «хліба та видовищ!») / стрясає скрізь повітря чернь [2, с. 291]. Вони не тільки розширюють виражальні можливості поетичного тексту, а й значно збагачують його інтелектуальний зміст.

З цією самою метою поет залучає численні цитації, особливість яких полягає в абсолютній точності передачі змісту, адекватності лексичного складу, тотожності граматичної будови. У його творах бачимо цитати з творів українських діячів культури та мистецтва, в тому числі з поетичного доробку неокласиків («На кожному дні своя печать лежала...» (цитата з М.Зерова) [2, с. 219], «Парнаських зір незахідне сузір'я» (цитата з М.Зерова) [2, с. 220], «Я славив землю, вітер і радісний простір» (цитата з П.Филиповича) [2, с. 221]). Вони органічно вплітаються в канву Кленових поезій, інколи набуваючи характеру алюзій, напр.: «Він сумно марить теплим Олексієм» [2, с. 219] (де йдеться про останній (до арешту) з написаних М.Зеровим сонетів «Тут теплий Олексій іще іскриться зрана...») або ж монолог «Знайомі речі і обличчя вже стали зайві і чужі» [2, с. 279] побудований на цитатах з віршів О. Теліги.

Інтелектуалізаторській меті сприяють і цитації іншомовних поетів, напр.: «і сказав колись Єсенін, / наш олонєцький поет: / «Если крикнет рать святая: / Жить иди со мной в рай! Я скажу: не надо рая, / дайте родину мою» [2, с. 314]. Саме за умов такого поєднання контекстів поету вдається не тільки збагатити свій ідіостиль, а й показати творчий потенціал української мови, відкритість її граматичної структури різним новаціям. Можливо, ці рядки стали відгомонам давньої суперечки Ю. Клена та М. Зерова щодо поетичної манери С. Єсеніна. Як стверджував М. Зеров, «з Єсеніна не є путній поет, бо як можна в одному рядку давати такий одноманітний ямбічний ритм, як «Тихо с клёнов льётся листьев медь»! Або ж чи можна сказати «Увяданья золотом охваченный», коли само напрошується «охвачен»? [2, с. 11]. Ю. Клен намагався довести оригінальність і яскравість цих образів власним поетичним прикладом.

Значний інтелектуалізаторський потенціал зберігають також латиномовні цитації, напр.: Слова над пеклом Дантовим згадай: / «**Per me si va nella citta dolente!**» (іт. «Крізь мене йдуть у селище печалі») [2, с. 78]. Сам поет зазначав: «В цій поезії вжито строфу, що нею писав Данте свою «Divina Commedia», щоб підкреслити паралелізм: Дантове пекло — сталінізована Україна» [2, с. 448]. Деякі з них виконують функцію епіграфів, які передають авторський творчий задум, ідею твору чи його частини, пор.: «**Odi et Amo**» Catullus (лат. «Ненавиджу і люблю» — слова з вірша Катулла) [2, с. 68].

Таким чином, через синтаксичний потенціал двоскладних простих речень Ю. Клену вдається значно розширити зображувально-виражальні можливості як окремого твору, так і поетичної мовотворчості взагалі.

Не обходить увагою поет і структур простих односкладних речень. Одними з продуктивних стають номінативні речення, які позначаються лаконізмом, особливим емоційним забарвленням, виразною інтонацією, пор.: «*Сп'янілий місяць, сніг і парк самотній*» [2, с. 74], «*Холодний вітер. Сніг.*» [2, с. 75], «*Таймирський край...*» [2, с. 223]. Вони змальовують оточення, картину, на тлі якої розгортається дія. Саме тому номінативні речення — важлива риса предметно-зорової образності, пор.: «*Золоті поля Шампані; / Рідні камені й кущі, / Ще з дитинства добре знані; / Крик чабанський уночі. / Дим вечірнього багаття, / Із дула солодкий мед / І широкого латаття / Розпаханий намет*» [2, с. 41]. Досить часто через зазначені конструкції поет змальовує фізичний чи психічний стан людини: «*Ті матері, жінки і наречені...*» [2, с. 112], «*Задушна ніч у мрячному підвалі*» [2, с. 119], «*Мої дитячі спогади далекі*» [2, с. 133]. Номінативні речення створюють не тільки зорові, а й звукові образи: «*Гітари бренькіт, бренькіт цитри*» [2, с. 28], «*Зненацька затлумлений крик, / Кітари, і флейти, й тихесенькі дзвони*» [2, с. 38]. Динамізм звукової образності явно переважає над зоровою.

Підкресленим динамізмом викладу характеризуються означено-особові речення, у яких відсутність підмета компенсується точністю та влучністю суджень, пор.: «*І тут на камені високім, / Стрічаю вітер верховин*» [2, с. 76], «*Дивлюсь у вікна*» [2, с. 90]. Наявність або відсутність підметів-займенників у цих конструкціях зумовлюється не тільки суто стилістичними причинами, а й структурними якостями самої поетичної мови, ознаками якої стають ритмічність фрази, паралелізм розташування окремих мовних елементів відповідно до композиції поетичного твору. Використовуються також означено-особові односкладні речення з головним членом, що передається синтетичними дієслівними формами наказового способу («— *Тікай, покинь скарби свої в містах*» [2, с. 34], «*Поспіть!*» [2, с. 191]), які посилюють динаміку подій.

Звернення Ю. Клена до неозначено-особових речень викликане потребою у вираженні дії, що виконується невизначеним суб'єктом, пор.: «*Копають козакам могилу*» [2, с. 170]), «*Женуть селян у колективи, / збирають по повітах продналог*» [2, с. 180]. Неозначеність виконувача дії продиктована самим характером думки, яку висловлює поет (у даному разі йдеться про цілу (сталінську) систему тоталітаризму). До аналогічних конструкцій він звертається й при змалюванні іншої тоталітарної системи — німецького фашизму, напр.: «*закопують на дві години / по шию тих, що в чомусь винні*», — / гукнув Еней. Почувся рев. / *То брали десь когось на муки: / назад викручуючи руки, / людей в'язали до дерев*» [2, с. 275]. Як бачимо, для неозначено-особових конструкцій характерна всеосяжна синтаксична позиційність у складі поетичного контексту. Вони виступають не тільки самостійними односкладними структурами, а й компонентами будь-якого складного речення, напр.: «*До клунь замкнувши баб із дітьми, / солому, складену кругом, / щоб засвітити їм у пітьмі, / підпалювали сірничком*» [2, с. 264]. Слід наголосити, що Ю. Клен вдало використовує структурно-функціональну варіантність цих речень, багатство їх інтонаційного оформлення, пор.: «*Ідуть у вольні партизани, / живуть, як прадіди колись, / воліють бути як цигани, / аби не шинкою спектись*» [2, с. 265], «*Чи ж не складали падло до барил / І не витоплювали з мертвих сало?*» [2, с. 116].

Ще більше смислове навантаження несуть безособові речення — один із поширених типів односкладних синтаксичних структур. Вони означають різні вияви

фізичного та психічного стану людини, її відчуття, сприймання, настрої, переживання, напр.: «Три тижні їх **маринувалось**, / тоді з вагонів **вигрібалось** / гній, кал, блювоту і мерців» [2, с. 226-227]. Як правило, ці конструкції включаються у структуру складних речень: «Тоді по селах **їлось** людське м'ясо, / і хліб пекли з розтертої кори» [2, с. 116], «**Гримнуло** «Слава!» й «Ще не вмерла», / і скоро-стріли козакам / завісу хилитку роздерли / помежи смертю і життям» [2, с. 170], «Їх **оберталося** на трупи, / і плив з-під них кривавий Ніл» [2, с. 264].

Інші безособові речення цієї самої групи позначають різні процеси сприймання чого-небудь, часто функціонуючи як головна частина складнопідрядного речення, напр.: «**Здавалося**, пролинули віки, / де смерть стинала дні, немов колосся, — / отак його змінили ті роки, / що сивиною срібною волосся — йому позначили» [2, с. 220], де роль головного члена речення здебільшого виконують дієслова сприймання.

Не менш активно використовує Ю.Клен безособові речення з усуненим носієм дії чи ознаки (пор.: «В той рік **познищувано** всі собаки / і **повилловлювано** всіх котів» [2, с. 117], «Але думки нам **забрано** в полон...» [2, с. 123]), адже в них «ідеться про безсуб'єктивне джерело дії, або про неконкретизовані явища соціального порядку» [5, 251].

Тенденція до ускладнення характеризує й ті безособові односкладні конструкції, що означають стихійні, атмосферно-метеорологічні явища природи і суто природні, фізичні процеси: «**Запахло** вже навогченим корінням, / Грибами й листями прив'ялими / У лісі, де не раз бували ми, / Віддавши день дозвіллю і марінням» [2, с. 66], «**Завечоріло** вже, коня / виводжу з стайні та сідлаю» [2, с. 139].

Багатими на різноманітні модальні значення постають інфінітивні речення. Виражаючи найрізноманітніші емоційні відтінки (напр.: «**Піти, піти** без цілі і мети... / **Вбирати** в себе вітер і простори, / і ліс, і пан, і небо неозоре. / Душі лише **співать**: «Цвіти, цвіти!» [2, с. 54], «Яким же іменем тебе **назвати?**» [2, с. 187]), вони втілюються в одному з типів інтонації — розповідній, частіше спонукальній, або запитальній.

Таким чином, у поетичному синтаксисі Ю. Клена активно використовуються односкладні речення різних типів, кожен з яких представлений значною кількістю різновидів. У них проявляється уміння митця через формально-граматичні особливості показати характер творчого задуму.

У структурі складних речень поетом закладено не менші можливості для реалізації смислових відношень через різноманітні синтаксичні зв'язки. Яскраві приклади складносурядних («Минуть роки, і син мій дужий / Тут вийде з заступом в руці, / І м'язів міць напружить, / І сплунуть дні — не ці» [2, с. 52]), складнопідрядних («А за морем ще є недосліджений край, / Де під сонцем ряхтить, дозріваючи, лотос, / Що дає забуття, нам дорожче від злата» [2, с. 50]), безсполучникових речень («Поглянув він — неначе вдарив грім» [2, с. 33]) не вичерпують творчого потенціалу Ю.Клена. Широко представлені конструкції з різними видами зв'язків: «Ніколи, як Катупл, у ніжний спів / Я не злучу ненависті з любов'ю / І не знайду оте чарівне слово, / Що перетворює у пристрасть гнів» [2, с. 68].

Структуру речень поет увиразнює найрізноманітнішими мовними явищами:

1) пісенними текстами («Мандрівний вітер виє, як шакал, / в пустелі голій і безплідній: / «**Повстаньте знані і голодні**» [2, с. 151]);

2) тоталітарними пропагандистськими кліше і гаслами («**О дні дзвінки звитяг і слави!**» [2, с. 256]; «...шпурляється гасло, / що світом потрясло: / «**Мир без анексій, / без контрибуцій!**» [2, с. 151]); інколи гасла вводяться в текст мовою оригіналу («**Мир хижинам, война дворцям!**» — / по всій країні

котиться це гасло. / Війна палацам, мир хатам!» [2, с. 171]; «В пригоді вже тобі не стане гасло / твоє: «*Tu felis Austria, tu nubes!*» (лат. «А ти, щаслива Австріє, одружуйся!») / Все що століттями буяло, — згасло» [2, с. 155]; «В цілім краї знов лунає / «*leszszе Polska nie zginela*» (пол. «Ще не вмерла Польща»), / і музика серце крає, / то тужлива, то весела» [2, с. 308].

3) архаїчними синтаксичними формами: «Аще кому хотяше піснь творити, / Тогда пуцащеть десять соколов» [2, с. 119];

4) оригінальною авторською поезією: «А Пушкін з бронзи в вир туманів / зорить, в руці затисши капелюх: / «Мчатся тучи, вьютя тучи», / щезли доли, щезли кручі, / б'є в обличчя сніг колючий» [2, с. 152];

5) трансформованими назвами літературно-художніх творів: «Воли ж ревуть, бо ще порожні ясла» [2, с. 171] — пор. «Хіба ревуть воли, як ясла повні» — роман Панаса Мирного;

6) варваризмами кодифікованого характеру: слів та словосполучень («Коли до пекла дух Ваш прагне, / *itineras* (лат. «шляхи») нам треба magna / і *magna flumina* (лат. «Великі ріки») пройти» [2, с. 257]; «Сонце, всміхаючись п'яно, / Наче на клавішах фортеп'яно, / на білизні його ребер / Виграває *marche funebre* (фр. «Похоронний марш»)» [2, с. 81]); фразеологічних одиниць («Хай там, до стін прибивши свій портрет, / лишаться Маркс і Сталін *tête a tête* (фр. «віч-на-віч»)» [2, с. 125]); речень («Побачиш, як те військо браве, / мазурці вірне і жінкам, / «*Uciekać będzie do Warszawy*» (пол. «Тікати буде до Варшави») / і кине здобич голякам» [2, с. 163]);

7) варваризмами некодифікованого характеру: Одна з них басом по-німецьки / так лаялася по-мистецьки, / що ї соромно переказать; / кричала «*Schweinehund*» і «*Scheisser*» (тут і в наступній строфі — німецька, угорська та румунська лайка) / По-нашому, як не старайся, / не віддаси усіх залять. / А друга, мов хотіла зжертви, / щось по-мадярському ревла, / кричала: «*Diszno kutya! Sertes!*» / і по-румунські третя, зла, / на нас торохкотіла: «*Dracul*» [2, с. 259].

8) грою слів («*Poetae maximo*» (я згоден з тим!) / Раз Зеров написав йому в присвяті. / Чи ж означало *Maximus* (лат. «найбільший») — «Максим»? / Чи, може, мало слово те віддати / Ту найприкметнішу з усіх прикмет, / Якою відзначався наш поет?» [2, с. 118-119]). Зазначені мовні явища не тільки створюють відповідне суспільно-політичне та культурно-історичне тло Кленових творів, а й розкривають широкі виразові та інтелектуалізаторські можливості українського поетичного синтаксису, підкреслюють відкритість до інновацій.

З цією метою поет використовує й деякі синтаксичні фігури:

а) анафору: «Хто оре лан, висушує болото, / Хто ронить на ріплю краплистий піт, / Хто зводить мури царств і творить міт...» [2, с. 49]; «За п'ятирічний план, / Згадавши дні татарські, / За владу всіх рабів, / За «щастя пролетарське» / твій темний люд згорів» [2, с. 97]; «Він — стоголовий звір, ні в чім не винний. / Він скрізь понастає своїх ікон. / Він правду нам дає, для всіх єдину» [2, с. 114]), що створює синтаксичний паралелізм й увиразнює будову речень;

б) епіфору: «Всіяне незчисленними краплинками свого бажання, / Я неспроможний палкістю свого бажання» [2, с. 420], що підсилює значення повторюваного слова;

в) повтор: («Не знаю, не знаю, не знаю», «Я бачу, я бачу, я бачу», «Навіки, навіки, навіки», «Ми танем, ми танем, ми танем», «Ми згинем, ми згинем» [2, с. 93-94]), що є ефективним засобом емоційно-логічного наростання ознаки і підвищення виразності;

г) градацію: «*І тільки серце числить рівним стуком / Години, тижні і роки*» [2, с. 60]; «*І туга, що співала в снах, / Що зріла і росла роками, / Що помінилася в очах, / Уже доходячи нестями, / Враз вибухла, як грім*» [2, с. 28-29];

г) антитезу: «*Білий лицар на чорнім коні*» [2, с. 42], «*І прагнений кінець лиш є початком*» [2, с. 50], «*Не спокій лагідний, — безладний рух*» [2, с. 79], «*І хтось віддасть, і хтось візьме / життя*» [2, с. 146], «*Хліб дорогий, життя проте дешевше*» [2, с. 425].

Таким чином, розглядаючи синтаксичні засоби поетичної мовотворчості як частину авторського «я», зазначимо, що за їх допомогою Ю.Клен витворює таку дійсність, яка максимально увиразнює його естетичний ідеал. Творчий підхід митця до поетичного синтаксису розкриває глибинні резерви української мови, її виражальні та інтелектуалізаторські можливості, і в цілому сприяє розвитку поетичної мовотворчості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуйванюк Н.В. Актуалізація як умова каузативного ускладнення комунікативної семантики висловлення / Семантика мови і тексту. Зб. статей VIII Міжнародної конференції. — Івано-Франківськ: Плай, 2003. — С. 126-131.
2. Клен Ю. Вибране / Упоряд., авт. передм. та приміт. Ю. Ковалів. — К.: Дніпро, 1991. — 461 с.
3. Ломтев Т.П. Структура предложения в современном русском языке. — М.: Наука, 1979. — 197 с.
4. Москальская О.И. Проблемы системного описания синтаксиса (на материале нем. языка). — М.: Высшая школа, 1974. — 156 с.
5. Словник української мови: В 11 т. — Т. 1-11. — К.: Наук. думка, 1970-1980.

ФОНЕТИЧНА СИСТЕМА МОВИ І СЛОВОТВІР

Л.В. Гребинник

МОРФЕМНО-СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ АСПЕКТ ОСВОЕНИЯ НЕМЕЦКИХ ЗАИМСТВОВАНИЙ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Морфемно-деривационный аспект освоения заимствованных слов — это наименее исследованный вопрос в русской лингвистике. Нам не удалось обнаружить работы, в которых данная тема исследовалась бы в полном объеме. В определенной степени уделяется внимание рассматриваемой проблеме в работах современных украинских лингвистов [5], [7]. Следовательно, все выводы и положения, изложенные в статье, строятся исключительно на результатах анализа фактического материала (немецких заимствований, выделенных нами из «Толкового словаря иноязычных слов» Крысина Л.П. [6]) с использованием «Словообразовательного словаря русского языка» Тихонова А.Н. [8].

Если сопоставить словообразовательные системы русского и немецкого языков, можно выделить их ведущие типологические характеристики: словосложение и тенденция к синтетизму в немецком языке; аффиксация и тенденция к аналитизму в русском. Другими словами, для выражения составного наименования в русском языке используется словосочетание, в немецком — сложное слово. Словообразовательная система немецкого языка гораздо богаче, особенно в отношении словосложения. Немецкие слова исключительно активно вступают в словообразовательные отношения с аффиксами и друг с другом. Поэтому среди выделенных нами немецких заимствований значительную часть (32%) составляют слова, являющиеся в языке-источнике сложными.